

„Én akarom Uram”

Baka István Gecsemáné című verséről

*Már évek óta csak bícsúzkodom
S még mindig itt vagyok tréfálsz velem
Hogy annál jobban megalázz Uram
Te azt biszed hogy végül elbiszem
Meg sem balok s megint nyugodtan alszom
És akkor de csak akkor ujjaid
Egyetlen pöccintésével a férgék
Közé parancsolsz hát nem hát nem hát nem
Nem ejtesz át ily könnyen a bőrdöndöm
Becsomagolva és lezárva áll az
Ajtóm előtt rég útra kész vagyok
Borok virrasztják át az éjt velem
Szemem csak féltg bunyva álmokat
Nem álmodom de látok jó előre
Mindent amíg a vaksötétbe nézlek
Látlak ahogy te engem sobaserny
Mert mit is lát aki maga a Látás
S tudom nem múlhat tőlem e póbár
Kitépem hát az angyalod kezéből
Magam hogy mégse úgy legyen ahogy Te
Akarod hanem ahogy én ahogy
Én akarom én akarom Uram.*

Jézus gyöttrődése a Gecsemáné kertjében az Újszövetség legmeggrázóbb epizódjai közé tartozik. A három szinoptikus elterjedt hangszíval beszél el: „Mk-ban (14,33-36) az emberi nyomonosság legmélyét tükrözi, Mt-ban valamivel enyhébb (36,37-39), Lk-ban pedig – az angyalok megjelenésével – már vigasz is vegyül bele (22,43 kk.)”, lényegüket, végső tanításukat tekintve azonban meg egyeznek.

Földi élete utolsó estéjén Jézus szembesül a rá váró közeli, dicső és fájdalmas halállal, meginog és hatalmába keríti a halálfélelem. Talán itt mutatja leginkább emberi arcát, hiszen emberként retteg, emberként gyengül el, és emberként reméli, hogy tanítványai együttérző közössége nyihítheti szenvedését. Legsúlyosabb perceinkben azonban vezgetesen egyedül kell maradnunk, és nincs ez máshogy Jézussal sem: tanítványai – köztük a hozzá legközelebb álló Péter, Jakab és János – nem osztoznak megpróbáltatásaiban, elalszanak. Törősen magárahagyatva, halálfélelemmel, szorongással telve gyöttrődik tehát megszokott imádkozóhelyén, a Gecsemáné kertjében. „Nem maradt azonban egyedül Isten felé. Noha mint embert saját akarata ellenkező útra vitte volna, imatusája végzetével meghajol Isten akarata előtt.” Ahogy a pusztában három kísértés érte, itt, pontosabban Máténál és Márknál háromszor ismétlődik a kétségbeesett ima és a magárahagyottságra való rádőbbenés. Lukács – ahogy fentebb említettem – lényegesen visszafogottabban ábrázolja Jézus szenvedését. „A gyöttrődés és imádkozás megismétlődése mutatja, Jézus harca mennyire emberfeletlenül súlyos volt, igazi haláltusa. Az, hogy előre tudta halálát és halála megváltó mivoltát, még súlyosbította a dolgot, hiszen nemcsak a kereszt borzalmát: Isten haragját is magára kellett vennie helyettünk. És tetézte a tanítványok ismételt elalvása.” A harmadik ima után a próbatétel véget ér: az Atya akaratát elfogadva, megerősödve néz szembe Jézus a sorsával.

Az epizód történeti eseményen alapul, ugyanakkor példázat-ként is működik: két-ellentétes magatartásformát mutat be, ami a virrasztás-avás ellentétpárral jelölhető. A virrasztás és az ima az Atyával való éleves kapcsolat fenntartását szolgálja, ami által legyőzhető a kísértés és megerősíthető a hit. Ezt példázza Jézus hozzáállása, és ennek megvalósítására ösztönzi tanítványait is: „Vigázzatok! és imádkozatok, hogy kísértetbe ne essetek; mert jól lehet a lélek kész, de a test erőtelen.” A tanítványok azonban elalszanak, ami már önmagában is azt jelzi, hogy nem osztoznak kellőképp Jézus szenvedésében, hiszen az aggodalom ébren tart. Egyedül Lukács próbálja palástolni a tanítványok kudarcát, ami összhangban van evangéliuma alapkonceptiójával: „És minekutána fölkel az imádkozásból, az ő tanítványaihoz menvén, alvata találá őket a szomorúság miatt.” Máté és Márk egyértelmű elmarasztalással nyilatkozik róluk, a virrasztás kontrasztjaként látják tettüket. Az alvás ugyanis a halál, a közöny és a tisztelet szinonimája a Bibliában, így a tanítványok csódjé nem pusztán részvét-

lenségről és gyengeségről árulkodik, hanem arról is, hogy nem tudták megvalósítani az ideális, Jézus által kívánt magatartást.

Erre a jelenetre reflektált Baka István *Gecsemáné* című verse; a költő utolsó kötetében jelent meg, ami a *November angyalához* címet viseli.

A rövid, ám annál megrendítőbb újszövetségi epizód, melyben mintegy koncentrációként a halálfélelem és szorongás, Baka művében létmóddá tágu: a lét és nemlét határán veszteglő, súlyosan beteg költő keserű kifakadásaként olvasható a szöveg. A situáció tehát azonos, itt azonban visszajára fordul az eredeti értékrend és tanítás: belenyugvás és hitbéli megerősödés helyett dac, tagadás és vád szervezi a verset.

A Gecsemáné kertjében lezajlott jelenet a biblikus hagyományra épülő európai kultúrában az ilyen jellegű situációk archetipusaként értelmezhető. E jelenségre igen szemléletes példa Dsida Jenő *Nagycsütörtök* című verse, ugyanis ebben a szövegben látványos, szinte filmszerűen végigkövethető, amint a lírai én helyzete és az újszövetségi jelenet egymásra csúszik. Várakozás, utazás, virrasztás, magány és félelem motívumai lassanként a bibliai situációt transzponálják, míg végül Péter, János, Jakab és Máté alszanak a pályaudvari padokon:

*Nem volt csatlakozás. Hat óra késést
jeleztek és a fullatag sötétben
hat órát üldögéltem a kocsdári
váróteremben, nagycsütörtökön.
Testem törött volt és nebéz a lelkem, [...]*

*Körülnéztem: szerettem volna néhány
szót váltani jó, meghítt emberekkel,
de nyirkos éj volt és hideg sötét volt,
Péter aludt, János aludt, Jakab
aludt, Máté aludt és mind aludtak...
Kövérr csöppek indultak bomlalomról
s végigsurogtak gyűrött arcomon.*

Baka versében is hasonló az alaphelyzet, ám itt a jelenet létmóddá merevítése az újszövetségi tanítás kifordítását is eredményezi. A bibliai allúziók a hagyomány szövegéhez kötik a vers szövegét, ugyanakkor a másképp mondás elkülönítő gesztusa dominál, így a lírai én kiléte számos problémát vet fel. Szigeti Lajos Sándor szerint „...a *Gecsemáné* című vers beszélője (Krisztusa) lázad, pöröl, még az előtörténetből vigaszul érkező angyalt is elutasítja magától, azaz nagycsütörtökvers marad ugyan a szöveg, de oltyan, amelyben Krisztus példájából a beszélő nem evangéliumi hitet merít, hanem emberi-titáni lázadást, dacot parancsol magára.” Nagy Gábor méginkább nyitva hagyja a kérdést monográfiájában: „A Gecsemáné című vers lírai alanyának kiléte legalábbis

vitatható; a kezdés („Már évek óta csak búcsúzokod”) s más profán közlések (például „...a bőrdömög / Becsomagolva”) a közvetlen személyesség feltételezését támogatják, mégsem zárják ki azt a lehetőséget, amelyet egyébként a cím bibliai allúziója is sugall, hogy a vers *Krisztus monológja*. Véleményem szerint a másik képp mondás igénye annyira erős a versben, hogy a lírai én pozíciója inkább elkülönülésként, szembenállásként értelmezhető, így a szöveg olvasható a lírai én monológjaként, aki Krisztussal dialogál.

Mindezek után adódik a kérdés: mi a dialógus oka? „Bakának fiatalon, élete utolsó szakaszában nem pusztán az általánosságban vett búcsúra kellett ígert mondania, hanem inkvizíciós megkínzására, az Isten jószágába vetett remény szertefoszlására is. Ebből a semmiből kellett költői világot építenie, látását egyetlen – de számtalan paraméter meghatározta – szemszögből működtetve: a megalázó betegségben szenvedő, középkori férfi (és jelentős költő) szemszögéből.” Utolsó két kőterében (*Sztyepan Pehotnij testamentuma, November angyalához*) már ez a költői világ dominál. Sajátos istenképe – szempontunkból ez a leginkább lényeges –, melyet egyfajta negatív hit jellemez, a betegség hatására tovább differenciálódott és radikálizálódott. Szépirodalmi műveinek egész pályafutása során egyik leghangsúlyosabb motívuma az a különös Isten, akiben (nem)hitt, és interjúban is állandóan felbukkanó téma. Legplasztikusabb megfogalmazását talán Vecsernyés Imrével folytatott beszélgetésében találunk: „Nem vagyok hívő, bár szeretnék az lenni. [...] A versbeli Isten még vallásos költőknél sem a vallás Istene (legalábbis nemcsak az), hanem valaminek a jelképe. Számomra azoknak az irracionális erőknél az összessége, melyek életünket és a történelmet irányítják. Isten ezért a végzetnek, a létezés irracionálisának a jelképe, olyan erőké, melyekkel szemben az egyénnek – és nemcsak az egyénnek – reménytelen szembeszállnia. A végzet, a természet közönye, a gonosz részvétlenség, amellyel születésünket és halálunkat fogadja – ezek ennek az Isten-képnek az összetevői.” A betegség némiképp átalakította és végeredményben karakteresebbé tette ezt a képet:

– Végül is, a betegséged szembesített egy másik Istennel?

– Igen, először egy jó Istennel, aki, aki bár megbüntett a betegséggel, de megszabadított tőle. És amikor úgy éreztem, hogy megváltoztam, legalábbis nagyon sokat változtam, akkor még jobban megbüntett. És ezt már nem értettem, ezt képtelen vagyok felfogni.

– Tehát a te képedbe az Isten, aki szenvedést ad neked, ez nem fér el?

– Az, hogy megaláz, az nem fér el! Nem a szenvedés nem fér el. Mert egy megalázó betegséggel vert meg.”

Ez a szemléletmód ismerhető fel a vizsgált versben és ezzel magyarázható az evangéliumi szöveg parafrazálása.

Akárcsak az újszövetségi szöveg, Baka verse is a virrasztás-alvás ellentétpárra épül. A lírai én a virrasztás állapotát képviseli. Jézushoz hasonlóan előre látja sorsát, így ezt a szöveget is a haláltudat és készülődés attitűdje hatja át. A bibliai történetben azonban a feszültség és szorongás leopontján megnyugvás, elfogadás következik, majd Júdás és a Jézus elfogására önzésereglett sokaság megjelenése tovább lendíti az eseményeket a végkifejlet felé. Bakánál hiányzik ez az elmozdulás: a végtelen várakozás állóképpé merevített állapota uralja a vers világát. Ilyen módon a virrasztás negatív aspektusai kerülnek előtérbe, és az alvás válik az ideális, vágyott, ám megvalósíthatatlan magatartássá:

*Te azt hiszed hogy végül elbízom
Meg sem bírok s megint nyugodtan alszom*

Jellemző, hogy a hit itt teljesen profán jelentésében, vélekedésként szerepel. Ezzel egyrészt kivonódik a szakrális szférából, másrészt pedig szubjektívvá válik. Ez a jelenség végigvonul a versen, összhangban a parafrazis jellegével. A készülődés az utazás hétköznapi motívumaival jelenítődik meg, így a hithöz hasonlóan deszakralizálódik.

Hasonló, bár a fentieknél összetettebb a bor motívum szerepe:

Borok virrasztják át az éjt velem

A bor tökéletesen beleillik Jézus utolsó estjének motívumkörébe, itt azonban gazdag szimbolikájának hedonisztikus vetületei kerülnek előtérbe; erre utal a többes szám használata is. Elsősorban Dionüszosz kultuszát idézi, ahol a keresztény kultuszhoz hasonlóan az istenség véreként fogyasztották a bort, ám egészen más céllal: abban bízza, hogy a jókedv mámorából mint a halál szakadékból születnek újjá. Ezen kívül a borral virrasztás, vigasztalódás a bordalok egyik klasszikus alaphelyzete. Leghíresebb magyar irodalmi példa erre Vörösmarty Késérő pohára, de Baka életművében is lelhetünk párhuzamot: Hány János bordalának palinódiájaként is értelmezhető a szöveg. A pince-menny me-

taforára épülő bordal kedélyesen humoros halálképpel vonja vissza a Gecsemáné komor világára.

Itt kell megemlíteni az angyal szerepét. Lukács evangéliumában égi segítőként jelenik meg, aki enyhíti Jézus szenvedését: „És angyal jelenik meg neki mennyből, erősítvén őt.” A versben megjelenő angyal azonban inkább az újszövetségből ismert boszszuálló, halálangyalok típusát képviseli.

A rövid motívikus kitérő után visszatérve az alvás kérdéséhez: megvalósítása nem lehetséges, hiszen Jézushoz hasonlóan a lírai én is előre látja sorsát:

S tudom nem múltbat el tölem e pohár

Érdekes és nagyon jellemző, hogy ez az egyetlen szó szerinti evangéliumi idézet a versben, a kontextus miatt azonban ez is ellenkező előjelűvé válik. Az előre látás ugyanis itt nem azt jelenti, hogy a megváltás nagy művéhez vezető útként kap értelmet a személyes szenvedés és halál, hanem Isten valódi természetének felismerését eredményezi. Eszerint Isten gátlástalan és felelőtlen zsarnok, aki cél nélkül, játékszerként használja az embert.

A 'látás' egy másik újszövetségi szöveget is bevon a műbe, ugyanis a „*Látok ahogy te engem sobasem / Mert mit is lát, aki maga a Látás*” sorok Pál apostol korintusiakhoz írt első levelére reflektálnak, pontosabban a szeretethimnusz néven ismert fejezet zárógondolatát írják felül: „Mert rész szerint van bennünk az ismeret, rész szerint a prófétálás: De mikor eljő a teljesség, a rész szerint való eltörölkedik. [...] Mert most tükör által homályosan látunk, akkor pedig színről-színre; most rész szerint van bennem az ismeret, akkor pedig úgy ismerem majd, a mint én is megismertetem.” Levelének ebben a fejezetében Jézus szeretetparancsát fejt ki Pál az idézett rész pedig egy sajátos keresztény ismeretelméletet nyújt. Ismereteink és prófétálásunk rész szerinti, hiszen a véges nem fogadja be a végtelent, és mi véges emberek vagyunk. Istentől alkotott fogalmainkba az Ő teljessége nem fér bele. De el fog jönni a teljesség. A világtörténelem a végéhez fog érni, és eljön a teljesség az istenismeret szempontjából is, és akkor részlet-ismereteinknek nem lesz már értelme. (...) A 12. v. az ókori, fémből csiszolt, csak homályos látványt adó tükörről beszél: Így tükör által látunk most, ha Isten dolgait vizsgáljuk. De egyszer eljön a teljesség. Akkor úgy ismerünk majd, ahogy minket ismer Isten: vagyis tökéletesen.” A Gecsemáné „ismeretelméletében” is jelen van véges és végtelen ellentéte, itt azonban a véges tünik fel pozitív előjellel, ugyanis ebben a gondolatvilágban a végtelenség az irracionális részvétlenséggel kapcsolódik össze, így szükségképpen negatív.

A lét peremén kényszerűen vesztglő költő előtt tehát feltárul Isten valódi milyensége, ebben a határszituációban, úgy véli, megvalósul az ismeret teljessége. Egy ilyen Isten akaratának azonban nem rendel alá akaratát. A válasz csakis dac és öntudatos tagadás lehet:

...bát nem, bát nem, bát nem

Ezzel a három nemmel Jézus három imáját vonja vissza, amit a verset lezáró háromszoros „én akarom” tovább hangsúlyoz és véglegesít. „A Gecsemáné tehát nem a halálfélelmet oszlatja el, sokkal inkább arra keresi a választ, hogyan lehet méltó módon viselni a betegséget és a halált. Az ujsa pöccintésével az embert a féregek közé parancsolni tudó Isten megjelenésében egyúttal a lehető legkifejezettebben az önbecsüléséhez, öntudatához kétségbeesetten ragaszkodó ember is jelentést kap [...]”

A központozás hiánya izgalmas kétértelműségben hagyja a vers lezárását:

*S tudom nem múltbat el tölem e pohár
Kitépem bát az angyalod kezéből
Magam bogy mégse úgy legyen ahogy Te
Akarod hanem ahogy én ahogy
Én akarom én akarom Uram.*

Nem lehet ugyanis egyértelműen eldönteni, hogy a saját akarat érvényesítése az angyal kezében lévő pohár kitépését jelenti, ami a sors elé menés gesztusa, vagy az angyal kezéből magát tépi ki a lírai én, amit pedig a sors elutasításaként, végső ellenszegülésként lehet értelmezni. A szöveg mindkettőt megengedi, és úgy vélem, nem is kell választani, ugyanis a kétértelműség mindkét véletlet magában foglalja, így egyfajta általános ellenállás képzetét kelti: mindegy hogyan, csak

„mégse úgy legyen ahogy Te akarod”.

Nagy Márta